

Toespraak Almelo 16 mei 2021

Dames en heren,

Op 27 mei 2007 werd de eerste steen gelegd voor het kloostercomplex en de Elisakerk aan de Rembrandtlaan door de toenmalige prior provinciaal, pater Ben Wolbers, en pastor Eef van Vilsteren. Pater Wolbers sprak toen over wat parochianen en karmelieten steeds weer beweegt: ‘We bouwen deze nieuwe kerk en dit nieuwe klooster, omdat we geloven in dat wat altijd weer veel mensen beweegt en wat karmelieten en karmelietessen al acht eeuwen beweegt: dat God er toe doet.’

God doet er toe. Het is een verleiding geweest van alle eeuwen dat mensen zelf bepalen hoe God er toe doet. Het is nog steeds een verleiding om God naar onze hand te zetten, om in ons gebed God voor te schrijven hoe Hij ons tegemoet moet komen. Als Hij ons lijden niet weg neemt, keren we ons van Hem af. We gieten ons vermoeden over God en ons tasten naar zijn geheim in waarheden van gewapend beton en we bevechten elkaar daarmee. We vergeten zo gemakkelijk dat God niet in onze woorden te vangen is en dat Hij onze menselijke werkelijkheid fundamenteel te boven gaat. Het is alle eeuwen door een verleiding geweest om God naar onze hand te zetten. We beseffen vaak nauwelijks dat we van God een afgod hebben gemaakt naar ons beeld en onze gelijkenis. God doet er toe. Maar we bepalen niet zelf hoe God er toe doet.

De tempel in Jeruzalem was het midden van het volk Israël. In karavanen trokken de stammen er heen om de naam van God te vieren, zo zegt het Bijbelboek Psalmen. De tempel was de plaats waar God woonde, in het midden van het volk. Het midden van de tempel werd gevormd door het heilige der heiligen. De inrichting van dit heilige der heiligen verschilde van alle andere tempels. Er stond geen beeld in. Het heilige der heiligen is leeg. De afwezigheid van een beeld van God confronteert ons met de onmogelijkheid om de onzienlijke uit te beelden, het onzegbare te zeggen, het onvoorstelbare voor te stellen.

In de vormgeving van het karmelklooster aan de Rembrandtlaan is een spiritualiteit uitgedrukt die ook indertijd zichtbaar is gemaakt in de inrichting van de Elisakerk. Die spiritualiteit is aangeduid met de woorden ‘rond het lege midden’. Het gaat over een midden dat ons verbindt en ons tot gemeenschap maakt. Het is een midden dat ons samenbrengt rond het geheim dat in alle leven aanwezig is en dat alle leven mogelijk maakt. Dat levende midden brengt ons samen en verenigt ons.

Het is mij gebleken dat er rondom de aanduiding ‘het lege midden’ veel animositeit bestaat. Mensen hebben mij bericht dat de woorden ‘rond het lege midden’ een ideologische plaatsbepaling inhouden. Ik vind het intens jammer dat met de woorden ‘het lege midden’ karmel en bisdom tegen elkaar worden uitgespeeld en dat deze woorden verdeeldheid hebben gezaaid. Het doet mij verdriet dat het spreken over de godsrelatie verdeeldheid in de hand heeft gewerkt. Polarisatie verhindert ons om de toekomst die God ons schenkt, te ontvangen. Het gaat mij niet om de woorden. Het gaat mij ook niet om de plaats van de stoelen. Het gaat mij om onze verhouding tot God en tot elkaar. Belangrijk vind ik het te beseffen dat wij het geheim dat God is, niet kunnen vatten. Het is daarom niemands eigendom. Het geheim van God is geen eigendom van de Karmel, geen eigendom van kerkelijk instanties, geen eigendom van progressieve of behoudende richtingen in de kerk. Het gaat alle menselijke categorieën te boven. Het geheim van God is van God alleen. We kunnen alleen maar huiverend tasten. We kunnen alleen maar verwijlen bij dit geheim en niet weten.

Spreken over het geheim van God is gevaarlijk. Woorden wekken zo gemakkelijk het misverstand dat we weten hoe de werkelijkheid is. Maar het geheim blijft onzegbaar en is niet in woorden te vatten. Alles wat we zeggen over het geheim van God is en is tegelijk niet. Daarom is het misschien beter om te zwijgen. Maar het is ook een feit dat mensen die geraakt zijn door het geheim van God het niet kunnen laten om over dit geheim te spreken. Belangrijk is het daarom om naar geloofstaal steeds te luisteren als naar de drang om steeds weer opnieuw het onzegbare te zeggen, om naar de verbeelding te kijken als naar de poging om steeds weer het onzienlijke uit te beelden. Luisteren naar geloofstaal betekent dat je niet luistert naar de correctheid van de woorden, maar dat je in en achter de woorden luistert naar de bewogenheid van de mens die het niet kan laten zijn geraaktheid uit te dragen. Zijn geraaktheid door het geheim van God is alleen verstaanbaar door de mens die in de woorden het onzegbare wil horen.

Carlos Mesters is een Nederlandse Karmeliet die bijna zijn gehele leven heeft gewerkt in Brazilië onder de allerarmsten. Hij is een Bijbelkenner die de bevrijdende kracht van het woord van God wil uitdragen. Het evangelie predikt een God die solidair is met de armen, met de zieken, met de mensen die worden uitgebuit. God heeft zelf het lot van de uitgestoten op zich genomen en tot in het uiterste gedragen. Voor ons zoeken naar God gebruikt Carlos Mesters een prachtig beeld. Ons zoeken naar God is als het afpellen van een ui. Het verwijderen van elke schil gaat gepaard met het schreien van tranen. Elke laag die wordt afgepeld doet zeer aan onze ogen. En de kern van de ui is leeg. Zo is het ook met ons zoeken naar God. In een pijnlijk proces worden al onze ideeën over God en denkbeelden over God afgepeld, totdat niets anders over blijft dan onze overgave aan het niet weten over God. De grote mystici hebben weet van dit pijnlijke afpelproces. Ze weten dat de godsbetrekking uiteindelijk leidt tot een overgave in liefde aan dit niet weten. Het is zuivere liefde geworden waaruit alle ik-gerichtheid is verdwenen.

Een spiritualiteit gericht op het niet weten omtrent God moet niet verward worden met de valse mystiek die alleen op het eigen innerlijk is gericht. De kring van mensen rond het geheim van God is evenzeer naar buiten gericht. Overgave aan het niet weten omtrent God betekent ook dat men God kan herkennen in de wereld, in de medemens, in de schepping. Gerichtheid op het onzegbare geheim van God impliceert dat men recht wil doen aan al de plekken waar God verschijnt, ook aan de plekken waar men Hem niet verwacht. Gerichtheid op dat geheim impliceert de strijd om gerechtigheid. Ieder mens en elk wezen in de schepping mag worden zoals God hem en haar heeft bedoeld. In ieder mens is de uitnodiging van God die besloten is in zijn naam, voelbaar en zichtbaar. In ieder schepsel kunnen we horen hoe God op de Sinaï zijn naam heeft geopenbaard als 'Ik zal er zijn voor jou'. De verschijning van elk schepsel is een uitnodiging aan ons om gerechtigheid te beoefenen en elk schepsel tot zijn recht te laten komen. In het brief van Jacobus staat vermeld dat het geloof zonder de daad dood is, net zoals het lichaam dood is zonder de ziel. Daden van gerechtigheid zijn daarom de ziel van het geloof.

Vanwege een mogelijke heiligverklaring in de nabije toekomst staat op dit moment Titus Brandsma breed in de belangstelling. In 1932 heeft hij in zijn hoedanigheid van rector magnificus van de universiteit van Nijmegen een toespraak gehouden die toentertijd veel indruk heeft gemaakt. Nog steeds is de toespraak de moeite van het lezen waard. Het thema van de rede is de vraag hoe wij God kunnen vinden. 'Wij moeten allereerst God zien als den diepsten grond van ons wezen, verholen in het meest innerlijk onzer natuur maar daar toch te zien en te aanschouwen ...' We zien hier de naar binnen gerichte beweging die ons onthecht

van alle eigen gemaakte ideeën over God, totdat wij gekomen zijn bij het beeldloze en onzegbare waar slechts overgave ons rest. Maar in dezelfde zin gaat Titus Brandsma verder. ‘... Hem slechts niet alleen aanbidden in ons eigen wezen, maar evenzeer in alles wat bestaat, allereerst in den medemens, maar dan ook in de natuur, in het heelal, alom tegenwoordig en alles doordringend met het werk zijner handen.’ Om het met eigen woorden te zeggen: als we ervan overtuigd zijn dat God er toe doet, als we willen leven in overgave aan Gods liefde zonder God naar onze hand te zetten, impliceert dat gerechtigheid voor elke medemens en eerbied voor heel de schepping.

De Karmelorde is in Twente nadrukkelijk aanwezig geweest. In de jaren vijftig van de vorige eeuw waren in Almelo Karmelieten reeds actief in het onderwijs en in het werk van de Open Deur. Toch heeft het tot het begin van de jaren zestig geduurd voordat Almelo een karmelklooster kreeg. De directe aanleiding was dat in 1962 de orde een parochie had aangenomen in Almelo Zuid. De uitleg van de stad in zuidelijke richting was vooral een gevolg geweest van de explosie van de textielindustrie vanaf het begin van de vorige eeuw. De reeds bestaande parochies van de Egbertus en de Christoffel konden het werk niet meer aan. Pater Gerard Buijvoets ontving in 1962 van kardinaal Alfrink de opdracht van bouwpastoor. Hij is ook de eerste pastoor geworden van de Willibrordparochie, die op 21 november 1963 canoniek werd opgericht. Architect de Jong maakt een ontwerp voor de kerk en het klooster aan het Vincent van Goghplein in de sobere stijl van de Bossche school. In 1967 werd het klooster in gebruik genomen. Het is een belangrijk centrum van de Nederlandse Karmelprovincie geworden, omdat in dit klooster ook het provinciaal, de procureur en het kantoor werd gevestigd. Tot op de dag van vandaag is Almelo, hoewel het klooster aan de Rembrandtlaan is verkocht, de plaats waar de Nederlandse Karmelprovincie is gehuisvest. Vanuit het klooster zijn vele karmelieten betrokken geweest bij het sociale en religieuze leven in Almelo Zuid.

Vanaf ongeveer 1970 veranderde het culturele en kerkelijke klimaat in ons land aanzienlijk. Er zijn meerdere oorzaken aan te wijzen voor de toenemende ontkerkelijking: een steeds verder toenemende secularisatie, het krimpende aantal religieuzen en priesters, de polarisatie in katholiek Nederland die werd versterkt door de benoeming van enkele zeer behoudende bisschoppen. Schaalvergroting en fusies van parochies zijn vanaf die tijd kenmerkende elementen in het beleid van de bisdommen. Verdriet, onmacht en woede zijn vaak het gevolg wanneer beslissingen met zulke grote emotionele gevolgen van bovenaf en zonder inspraak worden genomen. Tot in 2021 kan men met enige regelmaat in de krant lezen hoe verkeerd begeleide fusieprocessen kerkverlating tot gevolg hebben.

In zijn boek *De Elisa. Een kerk van Mensen* beschrijft Toine Streppel hoe het in Almelo Zuid anders is gegaan. Al vanaf 1973 was er een intense samenwerking tussen de Egbertus, de Christoffel en de Willibrord op pastoraal en bestuurlijk niveau. Het leidde tot een interparochiële vereniging en een personele unie van de drie parochies. In augustus 2002 kwam er een fusie tot stand. De nieuwe parochie kreeg de naam Elisa. Elisa is de opvolger van de profeet Elia, die wel de vader van de karmelorde wordt genoemd. Elia en Elisa vertegenwoordigen het profetisch element in het charisma van de Karmel. Ze strijden voor een God die begaan is met alle mensen en niet alleen met de machtigen van de aarde. Ze strijden ervoor dat elk mens tot bestaan mag komen. Ze strijden tegen de afgoden van hun tijd en tegen het onrecht dat in naam van die afgoden wordt bedreven. Dat profetisch element dat in de namen van Elia en Elisa ligt besloten, kan men herkennen in de nadruk op de diaconale aspecten van het pastoraat, zoals dat in de Elisaparochie vorm heeft gekregen.

Ook de Nederlandse Karmelprovincie is niet ontkomen aan de krimp die zich in religieus en kerkelijk Nederland aan het voltrekken is. Ook wij worden geconfronteerd met het pijnlijke afpelproces waartoe de huidige tijdgeest ons dwingt. Ook wij worden gedwongen om ons te bezinnen op wat wezenlijk is in onze verhouding tot God en tot de medemens. De christelijke liefde, waarin de liefde tot God en de liefde tot de naaste wezenlijk bij elkaar horen, drukt zich niet uit in getallen en gebouwen. Het is niet in de massa en in de stenen waarin de kwaliteit van de christelijke liefde blijkt. Maar de beslissingen waartoe de realiteit ons dwingt, blijven pijnlijk. De Elisaparochie was aan de Karmel toevertrouwd. Sinds mei van het vorig jaar is dat niet meer zo. In 2009 is er een convenant gesloten tussen parochie, orde en bisdom, waarin is bepaald dat bij het emeritaat van pastor Eef van Vilsteren de parochie aan het bisdom zal worden terug gegeven. Sindsdien bestaat de concredita status van de parochie niet meer. Er is daarmee ook een einde gekomen aan de formele verbondenheid van parochie en Karmel. Nog een jaar lang is pastor Ton van der Gulik de eindverantwoordelijke geweest in de parochie die reeds aan het bisdom was terug gegeven. Vanochtend geeft hij in de eucharistieviering afscheid genomen. De parochie is losgekomen van de Karmel en werkt aan haar eigen toekomst.

De krimp in onze eigen gemeenschappen heeft ook gevolgen gehad voor de aanwezigheid van het karmelklooster in Almelo. In 2017 heeft het kapittel van de Nederlandse provincie de beslissing moeten nemen om de kloostergemeenschap op te heffen en voor het gebouw een andere bestemming te zoeken. In 2018 heeft de kloostergemeenschap het pand verlaten. Het is een vertrek geweest dat zich tamelijk geruisloos heeft voltrokken. Zowel parochianen als oud-bewoners hebben een samenzijn waarin men kon terugblikken op een verbondenheid die meer dan vijftig jaar heeft geduurd, pijnlijk gemist.

Pastor van der Gulik was de laatste karmeliet-pastor in Almelo Zuid. Toch heeft het bestuur van de Karmelprovincie mij op het hart gebonden om hier geen woorden van afscheid te spreken. Het zouden woorden van verbondenheid moeten zijn. Als Karmelieten blijven we zoeken naar wegen om te blijven getuigen van de bewogenheid die in ons leeft. We zoeken aansluiting bij de bewogenheid die ook zichtbaar is geworden in het leven van Jezus van Nazareth: dat is bij de bewogenheid van God zelf.

Mijn woorden zijn geen woorden van afscheid. Maar wel zijn ze uitdrukkelijk bedoeld als woorden van dank. Ik wil u van harte en uitdrukkelijk bedanken voor de broederlijke en zusterlijke samenwerking die vanaf 1963 hier in Almelo heeft plaatsgevonden tussen de parochies van Almelo Zuid en de Karmel. Ik wil u ook danken voor de wederzijdse inspiratie die er al die jaren is geweest. Ik wil u danken voor de oriëntatie op het evangelie van Jezus Christus die ons een blijde boodschap voor de armen heeft willen brengen, voor bedroefden troost, en ruimte voor allen die in de nauwte moeten leven. Ik wil u danken voor uw aanwezigheid en uw trouw.

Dank u wel.